

MĪERHKKH

Forord

Dette heftet er resultat av prosjektet «*Kartlegging og dokumentasjon av merkesnitt og kombinasjoner i Rørosregionen*», gjennomført av Aajege - samisk språk- og kompetansesenter i 2010/ 2011. Prosjektmedarbeidere har vært Lars Aage Brandsfjell og Sigrid Marie Fjellheim Danielsen. I prosjektet er merkeiere og informanter i Sør-Trøndelag/ Hedmark reinbeiteområde intervjuet om deres reinmerker og hvordan de betegner dem. Samtidig har Lars Aage Brandsfjell foretatt intervjuer av utvalgte informanter fra nabolag i Nord-Trøndelag og samebyer i Härjedalen/ Jämtland. Prosjektansvarlig ved Aajege har vært Marit M. Fjellheim, som har gått igjennom ulike skriftlige kilder og sammenstilt materialet til dette heftet. Prosjektet har mottatt støtte fra Sametinget gjennom midler til tradisjonell kunnskap.

Innhold

Dette reinmerkeheftet beskriver hvordan de ulike merkesnitt er utformet og hvordan de betegnes, hvordan de kombineres med hverandre og hvordan man forklarer dem. Eksempelmerkene som er presentert er et utvalg reinmerker registrert på eiere fra familier i Sør-Trøndelag/ Hedmark reinbeiteområde. Utvalget er gjort av hensyn til at hovedmengden av snitt, snittkombinasjoner og betegnelser skal være representert. Bakerst i heftet følger forklaringer, ord og termer tilknyttet reinmerker og reinmerking.

Det er viktig å bevare merketerminologien for framtiden. Målet er at merkeheftet skal være til praktisk nytte i reindriften, og til bruk i forbindelse med undervisning i skolene.

Tradisjon og lovgivning

Reinmerkene er det som identifiserer eierskapet til rein, det vil si bestemmer hvem som er reinens eier. Retten til reinmerke er regulert i reindriftsloven. Den er forbeholdt personer av samisk ætt med reindriftsrett. Det vil si de som har foreldre eller besteforeldre som

driver eller har drevet reindrift som hovednæring, og som i dag har eller inngår i siidaandel i et reinbeitedistrikt.

Etter gammel samisk tradisjon betraktes reinmerkene som personlig eiendom. Man kan få det i arv eller gave fra foreldre, besteforeldre eller annen nær slektning. Man kan også få avbrekksmerke fra slike familie- og slektsmerker. Det knytter seg derfor sterke familietradisjoner og følelser til reinmerker, og til det å eie et reinmerke. Noen ganger blir reinmerkene kjøpt av andre eiere eller det blir laget et helt nytt merke. Reinmerkebruken har lang samisk tradisjon. Den ble første gang lovregulert med krav om offentlig registrering ved «*Tilleggsloven*» av 1897, blant annet for å unngå bruk av merker med for stor likhet. De første registreringene for lappedistriktene i Søndre Trondhjems og Hedemarks amt ble innført i lappedogdens merkeprotokoller året etter, fra 1898 og framover.

I følge reindriftsloven skal reinmerkene i dag være registrert i et offentlig reinmerkeregister administrert av Reindriftsforvaltningen. Godkjenning av reinmerker skjer av en regional merkenemnd som velges blant medlemmene i reinbeitedistriktene innen reinbeiteområdet.

Det kunne vært sagt mye mer historie, tradisjoner og lovgivning omkring reinmerker, men det er ikke temaet i dette prosjektet. Det er avgrenset til å omhandle de konkrete snitt, kombinasjoner og betegnelser som har vært og er i bruk i regionen.

Framgangsmåte og kildebruk

Innsamlet materiale er basert på intervjuer av merkeiere og familier om hvilke betegnelser som har fulgt deres respektive reinmerker. Vi har også studert de eldste merkeprotokollene for lappedistriktene i Søndre Trondhjems og Hedemarkens amt, fra og med 1898. Samtidig er det foretatt intervjuer av utvalgte informanter fra nabo-distrikter i Nord-Trøndelag og samebyer i Härjedalen/ Jämtland. Tiden har ikke strukket til for å få intervjuet samtlige merkeiere. Vi har i første omgang forsøkt å nå eldre informanter og de som har den sørligste samiske dialekten i sitt språk.

I tillegg har vi hatt tilgang til andre arbeider og skriftlige kilder om temaet. Johs. Falkenberg har i artikkelen *Om øremerking av rein hos Røros-samene*, utgitt i 1978, en gjennomgang av eget materiale som han samlet inn blant samene i reinbeitedistriktene i Sør-Trøndelag/ Hedmark i årene 1941 - 1952. Det opplyses videre at hans artikkel bygger på upubliserte reinmerkeformler som professor Knut Bergsland oppteget i Rørostraktene etter Lars Axmann i 1941. Samtidig har Bergsland bistått Falkenberg med det språklige i artikkelen.

Andre sentrale kilder vi har brukt er Knut Bergsland og Lajla Mattson Maggas ordbøker, samt Gustav Hasselbrinks *Südlappisches Wörterbuch*. I bind III av Hasselbrinks ordbokverk er det vedlagt illustrasjoner blant annet av avtegnede merkesnitt og merker med merkebenevnelser.

I sluttfasen av dette prosjektet ble vi gjort oppmerksom på ytterligere en artikkel utgitt i 1917 av daværende reindriftingsinspektør Kristian Nissen; *Sydlappiske reinmerker*. Hans informanter var Daniel Mortenson, Paul Johnsen, Lars Nilsen Holm med flere. Dette dokumentet har vært viktig med hensyn til å få bekreftet opplysninger vi har fått gjennom arbeidet, men også en nærmere avklaring i forhold det som vi har vært usikker på. Likevel er det ikke mulig å være absolutt sikker på alt. Dette er så langt vi har klart å komme med de ressurser vi har hatt tilgjengelig i prosjektet.

Reinmerkesnitt og betegnelser

Et reinmerke består av forskjellige merkesnitt og kombinasjoner av snitt i reinens ører. Noen er lokalisert til ørespissen, mens andre er lokalisert langs øreranden. Det er ulike betegnelser for hver av snittypene, hvor på ørene de er lokalisert og hvordan de er kombinert. Merkebruken i regionen, blant annet hvordan merkesnitt og kombinasjoner av snitt betegnes, samt begrepsbruk for øvrig, skiller seg noe fra det som er i bruk i det sørsamiske området lenger nord. I praktisk bruk er det også mer og mindre innslag av nordligere varianter og betegnelser i Sør-Trøndelag/ Hedmark. I dette heftet er de sørlige variantene angitt som hovedform og benevnt først. De nordligere betegnelsene som er i bruk er angitt bakenfor og i parentes.

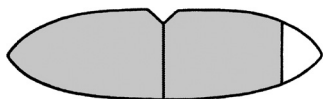
Skrivemåte og uttale

Når det gjelder det språklige samsvarer ikke det sørsamiske skriftspråket alltid med uttalen. Gustav Hasselbrink har i sitt ordbokverk *Südlappisches Wörterbuch* brukt en skrivemåte hvor de områdevis og dialektale forskjellene framgår. En kort omtale av den sørsamiske dialekten i Rørosregionen/ Härjedalen og noen eksempler er gjengitt på side 29.

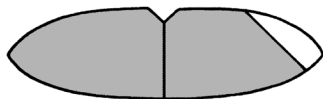
Mierhkh (merker/ merkesnitt)

I det følgende er det gitt en oversikt over merkesnitt, kombinasjoner og betegnelser etter hvor de er lokalisert på øret og hvordan de er kombinert. På sidene 23 til 28 følger nærmere forklaringer til hvert enkelt snitt/ kombinasjon.

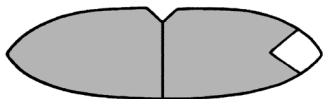
Snitt i ørespissen

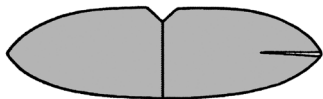
namhpe

snijre

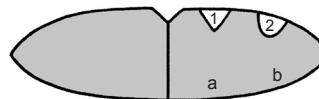

skaarja

sloeptje

Snitt langs øreranden

tjehkie (tsiehkje)

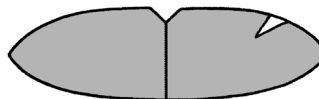
Tjehkie er et lite sidesnitt som kan være 1) spissere V-formet eller 2) rundere U-formet, men de betraktes som ett og samme snitt. Snittet blir spissere eller rundere ut fra hvordan det merkes. Når snittet er avrundet kan det kalles *jorpetjehkie*.

Noen ganger kan det være aktuelt å forklare om snittet sitter høyere oppe eller lengre nede på øret. En *tjehkie* som sitter langt nede på øret kan man kalle a) *vuelietjehkie*, og en som sitter høyere oppe på øret kan man kalle b) *bijietjehkie*. Alternativt kan plasseringen angis med «*tjehkie vuelege*» og «*tjehkie bijege*».

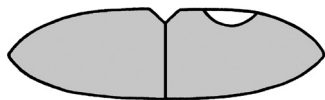
govretjehkie / stoerretjehkie

Når det kun er én *tjehkie* langs øreranden kan snittet bli merket større. Flere omtaler dette som *govretjehkie*, mens andre omtaler det som *stoerretjehkie*.

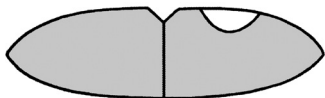

suelie (saerkje)

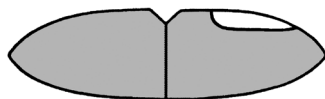
Suelie er et spisst og smalt sidesnitt, som merkes skrått innover øret. Når snittet merkes større kan det angis med *stoerre-suelie*. Den nordligere benevnelsen er *saerkje*.

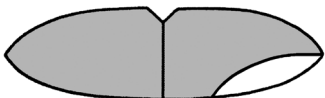
dable

govre

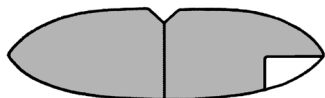
voelestahke/ voeles

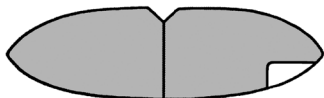
skaajte

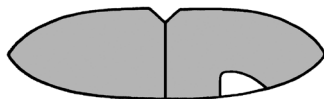
skaajte

skaavhte

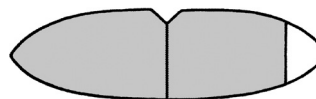

kruehkie

jorpekruehkie/ kruehkieltjehkie
(usikker)

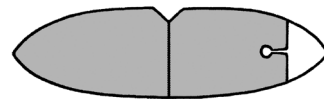
Snittkombinasjoner

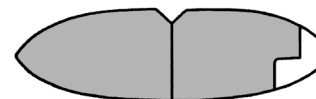
namhpe

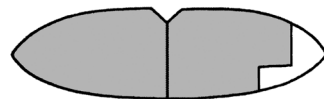
namhpseerkeldh
(namhpe j'ih sloeptje/
namhpsloeptje/
namhpe j'ih saerkie namhpen tj'irrh)

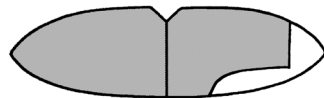
namhpseerkeldh j'ih raejkie
(namhpe j'ih raejkiesloeptje/
namhpsloeptje j'ih raejkie)

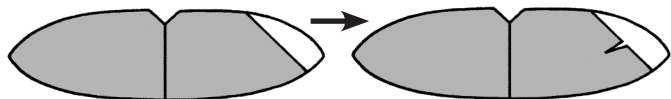
namhpskaavhte

namhpkruehkie

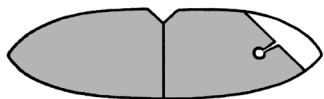

namhpskaale
(namhpe j'ih voelesdahke/
namhpvoeles)

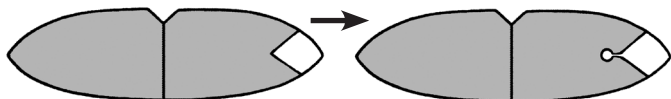

snijre

snijrseerkeldh
(snijre j̄ih sloeptje/
snijrsloeptje/
snijre j̄ih saerkie snijren tj̄irrh)

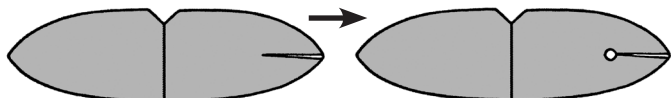

snijrseerkeldh j̄ih raejkie
(snijre j̄ih raejkiesloeptje/
snijrsloeptje j̄ih raejkie)

skaarja

skaarja j̄ih raejkie
(raejkieskaarja)

sloeptje

sloeptje j̄ih raejkie
(raejkiesloeptje)

Andre merker

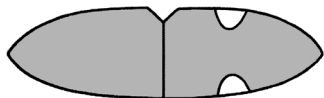

namhpe j̄ih göökte seerkeldh
(tjoelte/
namhpe j̄ih göökte saerkieh
namhpen tj̄irrh)

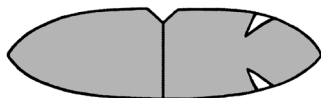

**namhpe j̄ih
gäeblietjehkie avtelde**

Kombinasjoner av sidesnitt

- 1) *tjehkieh kroessedh*
- 2) *tjehkie avtelde, tjehkie minngelde*

- 1) *suelieh kroessedh*
- 2) *suelie avtelde, suelie minngelde*

- tjehkie j̄ih suelie*
(*tsiehie j̄ih saerkie*)

- 1) *göökte tjehkieh kroessedh*
- 2) *göökte tjehkieh avtelde, göökte tjehkieh minngelde*

- 1) *v̄itnjele/ v̄itnjeluktie/ v̄itnjelohke*
- 2) *bijjietjehkie avtelde, vuelietjehkie minngelde*
- 3) *avtelstjehkie bijjege, minngeldstjehkie vuelege*

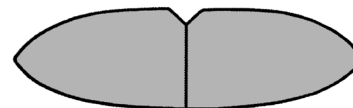
- 1) *golme tjehkieh*
- 2) *raajtere/ raajteres bieljie*

Forklaring av reinmerker

Garrah bieljie
(venstre øre)

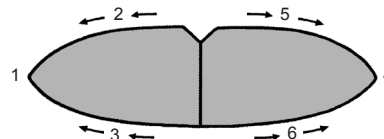
avtelds-/ **avtelde/** avtelen

Åelkies bieljie
(høyre øre)

minngelds-/ **minngelde/** minngelen

Når man skal forklare et reinmerke må man i tillegg til de enkelte merkesnittenes benevnelser forklare hvor på øret de er lokalisert. Man begynner alltid med snittene som sitter i ørespissen, som også inkluderer kombinasjonssnittene til snittene i ørespissen. Det vil si at man begynner med hovedsnittene, enten på høyre (*åelkies*) øre eller på venstre (*garrah*) øre. Deretter fortsetter man med snittene langs fremre (*avtelde*) og bakre (*minngelde*) ørerand, først for alle snitt på det ene øret og deretter for det andre, jamfør figuren nedenfor. Rekkefølgen for hvordan sidesnittene langs øreranden betegnes er fra roten og oppover øret. Det er ingen fast regel for at fremre ørerand blir sagt først, men oftest er det slik. Det er helst hvis det er et større sidesnitt eller flere små sidesnitt langs bakre ørerand, som er mer dominerende enn de langs fremre ørerand, som bakre ørerand sies først.

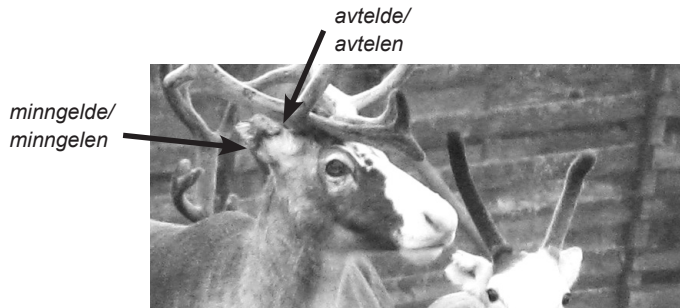
1. Venstre ørespiss
2. Venstre fremre ørerand
3. Venstre bakre ørerand

4. Høyre ørespiss
5. Høyre fremre ørerand
6. Høyre bakre ørerand

Hvor store snittene merkes er avhengig av hvor mange snitt et reinmerke har. Er det få snitt blir det merket større enn om det er flere snitt, da er det ikke plass til å merke like stort. Det har vært sagt at man ikke skal merke for stort og grovt, *tjuerpieslaakan*, dette også av hensyn til dyret og hørselen til dyret. Ved vintermerking var det nøye med at man ikke fikk skjære av hårene når man merket, for de skulle isolere såret mot kulden. Det har vært lagt stor vekt på at et reinmerke skal merkes etter stilen, *stijlen mietie mïerhkesjdh*, og at det merkes greit og tydelig slik at det vises godt, *staereles mïerhkesjdh*. Et reinmerke som er lett synlig og lett å kjenne igjen betegnes som *tjuejkeles mïerhke*. Et reinmerke som lyser, det vil si vises særlig godt, betegnes som *tjuavkeds mïerhke*.

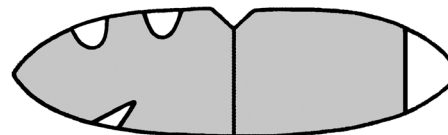
Merkeformler

Når man vil vite en persons reinmerke spør man: *Guktie dov mïerhke?* (Hvordan er ditt merke?) Og man kan spørre hvordan det merkes: *Guktie datne dov mïerhkem mïerhkesjh?* (Hvordan merker du ditt merke?) Når man skal forklare et reinmerke begynner de fleste med det øret hvor hovedsnittet for vedkommende merke er lokalisert. Det er derfor ingen fast regel for hvilket av ørene som behandles først. Noen begynner med det høyre øret først, mens andre begynner med det venstre. Dersom de viktigste og mest karakteristiske snittene sitter i høyre øre er det naturlig å begynne med det høyre.

Eksempelmerker med merkeformler

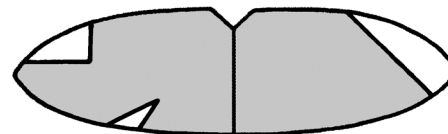
I det følgende er det valgt noen reinmerker fra reinmerkeregisteret for Sør-Trøndelag/ Hedmark reinbeiteområde som eksempler med tilhørende merkeformler. Merkene er valgt med tanke på at variasjonsbredden i materialet skal være representert.

Merkets eier:
Lars Aage Brandsfjell,
Saanti sijte

Ælkies namhpe.

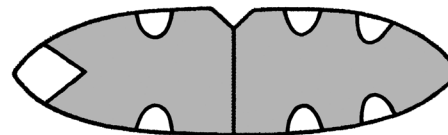
Garrah göökte tjiehkieh avtelen, suelie minngelen.

Merkets eier:
Maja Britt Renander,
Trollheimen sijte

Garrah avteldskruehkie jïh suelie minngelde.

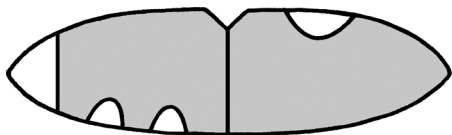
Ælkies avteldssnïjre.

Merkets eier:
Majja Kristine
Bransfjell,
Gæbrien sijte

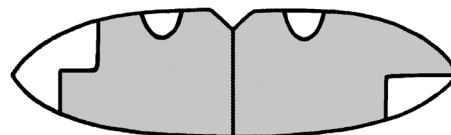
Garrah skaarja, tjiehkieh kroessedh.

Ælkies göökte tjiehkieh kroessedh.

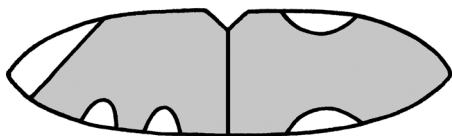
*Merkets eier:
Dag Lennart
Bendiksen,
Saanti sijte*

Garrah namhpe jñh göökte tñjehkieh minngelde.
Äelkies avtelde govre.

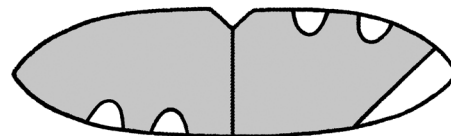
*Merkets eier:
Mona Fjellheim,
Gæbrien sijte.*

Garrah namhpskaavhte avtelde jñh tñjehkie avtelde.
Äelkies minngeldsskaavhte, tñjehkie avtelde.

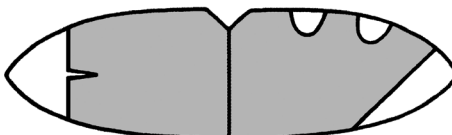
*Merkets eier:
Arne O. Fjellheim,
Gæbrien sijte*

Äelkies dable avtelde, dable minngelde (dableh kroessedh).
Garrah avteldssnñjre, göökte tñjehkieh minngelde.

*Merkets eier:
Jonas Danielsen,
Svahken sijte*

Äelkies minngeldssnñjre, göökte tñjehkieh avtelde.
Garrah göökte tñjehkieh minngelde.

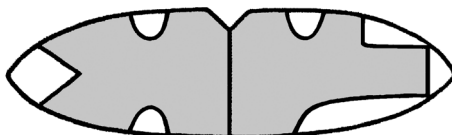
*Merkets eier:
Ida Marie Bransfjell,
Saanti sijte*

Garrah namhpseerkeldh (namhpe jñh sloptje).
Garrah minngeldssnñjre, göökte tñjehkieh avtelde.

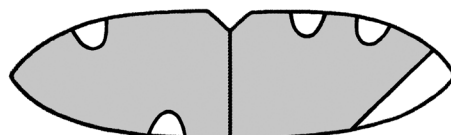
*Merkets eier:
Jan Axel Danielsen,
Svahken sijte.*

Äelkies minngeldssnñjre jñh seerkeldh, göökte tñjehkieh avtelde.
Garrah göökte tñjehkieh minngelde.

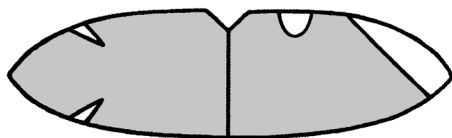
*Merkets eier:
Laila Mari
Brandsfjell,
Saanti sijte*

Äelkies namhpskaale minngelen, kruehkie jñh tñjehkie avtelen.
Garrah skaarja, tñjehkieh kroessedh.

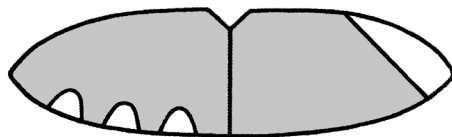
*Merkets eier:
Jon Anders
Mortensson,
Svahken sijte.*

Äelkies minngeldssnñjre, göökte tñjehkieh avtelde.
Garrah vñtnjelohke.

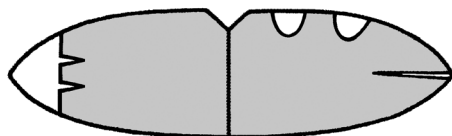
*Merkets eier:
Ejva-Krihke Jonassen,
Gæbrien sÿfte.*

Ælkie avteldssnÿre jÿh tÿjehkie avtelde.
Garrah suelie kroessedh.

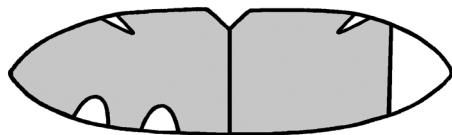
*Merkets eier:
Sigrid Marie
Fjellheim Danielsen,
Gæbrien sÿfte.*

Ælkie avteldssnÿre.
Garrah golme tÿjehkieh (raajtere) minngelde.

*Merkets eier:
Inga Linnea
Mortensson,
Svahken sÿfte.*

Garrah namhpe jÿh göökte seerkeldh (tjoelte).
Ælkie sloeptje, göökte tÿjehkieh avtelde.

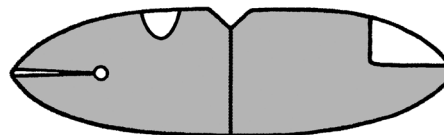
*Merkets eier:
Arnfinn Nordfjell,
Gæbrien sÿfte.*

Ælkie namhpe jÿh suelie avtelen.
Garrah göökte tÿjehkieh minngelen jÿh suelie avtelen.

Staeriesmÿerhke jÿh jyörehtasse (jyörehtse) Hovedmerke og avbrekksmerke

Det er vanlig å lage nye merker til barna ved avbrekk fra foreldrenes merker. Ofte blir avbrekksmerker laget ved tilføyelse av ett eller flere av de små sidesnittene *tÿjehkie* eller *suelie*, eller snitt i avskåret ørespiss; *seerkeldh/ seerkeldahke*. Eierne til de to merkene i eksempelet nedenfor er mor og datter i Saanti sÿfte. Begge merkene har også tidligere vært i bruk innen familien.

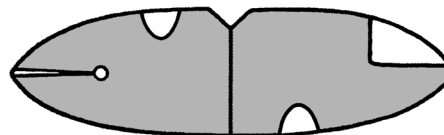
1. **Staeriesmÿerhke (hovedmerke)**

*Merkets eier:
Laila Marielle
Bergstrøm,
Saanti sÿfte*

Ælkie skaavhte avtelde.
Garrah sloeptje jÿh tÿjehkie avtelde.

2. **Jyörehtasse (avbrekksmerke)**

*Merkets eier:
Sol Angelica Kråik
Bergstrøm,
Saanti sÿfte*

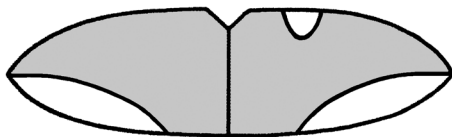
Ælkie skaavhte avtelde jÿh tÿjehkie minngelde.
Garrah sloeptje jÿh tÿjehkie avtelde.

Mollethbieljie

«Omvendt øre»

Det har vært vanlig at man innen samme familie kan ha reinmerker hvor venstre øre og høyre øre er speilvendt av hverandre. Noen merker har fulgt hverandre slik fra generasjon til generasjon, og det er sagt at slike merker skal følges ad. De to merkene nedenfor er et slikt eksempel. Merkene tilhører i dag far og sønn i Trollheimen sijte.

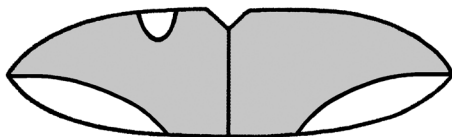
1. Staeriesmierhke (hovedmerke)

Merkets eier:
Gustav Kant,
Trollheimen sijte

Åelkies minngeldsskajte, tjiehkje avtelde.
Garrah minngeldsskajte.

2. Mollethbieljie (omvendt øre)

Merkets eier:
Elias Kant,
Trollheimen sijte.

Åelkies minngeldsskajte.
Garrah minngeldsskajte, tjiehkje avtelde.

Forklaringer

Maadthmierhke:

Hovedmerke (uten jyörehtassh).

Tradisjonelt har det vært vanlig at man innenfor slekter og familier har reinmerker av samme grunntype. De merkeelementer som gir merkene deres særpreg beholdes konstant mens nye merker til familiemedlemmene dannes gjennom endring av snittlokalisering eller tilføyelse avbrekkssnitt (jyörehtassh).

Staeriesmierhke:

Hovedmerke, det opprinnelige merket.

Jyörehtasse (jyörehtse, jyörehtahke):

Bimerke, avbrekk på reinmerke.

Som avbrekk (jyörehtassh) til reinmerke nyttes ofte ett eller flere av de små sidesnittene; *tjehkje* og *suelie* eller snitt i avskåret ørespiss; *seerkeldh/ seerkeldahke*.

Mollethbieljie:

«Omvendt øre», reinmerke som er speilvendt til hovedmerket.

Det har vært vanlig, og er det fortsatt i dag, at man innen samme familie kan ha reinmerker hvor det ene merkets høyre øre er det andre merkets venstre øre, og omvendt at venstre øre er identisk med det andre merkets høyre øre. Noen av reinmerkene i området har fulgt hverandre slik fra generasjon til generasjon, og det ble sagt at disse merkene skulle følge hverandre. I andre tilfeller er det grunn til å anta at slike merker med tiden har kommet bort fra hverandre ved ekteskap, flytting til andre distrikter/ samebyer eller liknende.

Reinmerkebenevnelser

For å benevne eller omtale et bestemt reinmerke betegnes merket med ett eller to av hovedsnittene, det vil si snittene fra ørespissen eller snittkombinasjoner som ellers er karakteristisk for vedkommende merke. For eksempel er et *skaarja-miærhke* et reinmerke med *skaarja* i det ene øret.

Eksempler på slike benevnelser:

Namhpe-miærhke:

Et reinmerke med *namhpe* i det ene øret, f.eks. Lars Aage Brandsfjells merke på s. 15.

Dable-miærhke:

Et reinmerke med *dable avtelde* og *dable minngelde* på samme øret, f.eks. Arne O. Fjellheims merke på s. 16.

Skaajte-miærhke:

Et reinmerke med *skaajte* i det ene øret, eller i begge ørene som for Gustav og Elias Kants reinmerker på s. 20.

Forklaringer

På de neste sidene følger forklaringer, kommentarer og utdypende informasjon om hvert enkelt snitt og snittkombinasjon.

Merkebetegnelser med forklaringer

miærhke - merke (generell betegnelse); reinmerke; reinmerkesnitt.

namhpe - rett avskåret ørespiss.

snijre - skrått avskåret ørespiss; *avteldssnijre* skjæres av fra framsiden av ørespissen, mens *minngeldssnijre* skjæres av fra baksiden. Snittet kan også merkes noe avrundet. En avrundet *snijre* kan kalles *gåavoehsnijre* eller *sleavkoehsnijre*.

skaarja - dypt saksformet snitt innover fra ørespissen.

sloeptje - lang, dyp splitt innover fra ørespissen. Snittet skjæres ut litt for at det ikke skal gro igjen og for at snittet skal bli mer tydelig. Noen skjærer et hull; *raejkie* nederst i snittet; *raejkiesloeptje*, jf. nedenfor.

seerkeldh/ seerkeldahke - kort splitt innover fra avskåret ørespiss (*namhpe* eller *snijre*). Snittet blir skjært ut litt for at det ikke skal gro igjen og for at snittet skal bli mer tydelig. Det er dokumentert at betegnelsen tidligere har vært brukt også for *sloeptje* (Falkenberg og Nissen), men dette er ute av bruk i dag.

namhpseerkeldh/ namhpseerkeldahke - kombinasjon av *namhpe* og *seerkeldh*; kort splitt innover øret fra *namhpe*. Enkelte bruker den nordligere betegnelsen *namhpe jih sloeptje*, eller *namhpsloeptje*, alternativt *namhpe jih saerkie namhpen tjirrh*.

snijrseerkeldh/ snijrseerkeldahke - kombinasjon av *snijre* og *seerkeldh*; kort splitt innover øret fra *snijre*. Enkelte bruker den nordligere betegnelsen *snijre jih sloeptje*, eller *snijr-sloeptje*, alternativt *snijre jih saerkie snijren tjirrh*.

skaavhte - dypt vinkelformet snitt, som går ut til ørespissen. Snittet kan merkes noe avrundet i vinkelen. Betegnelsen «skaut» er konsekvent brukt i de eldste merkeprotokollene for området, og er en typisk sørlig merkesnittbetegnelse.

kruehkie - hakesnitt som i motsetning til *skaavhte* er lokalisert lengre ute på øreranden og som dermed ikke merkes helt ut i ørespissen. *Skaavhte* og *kruehkie* kan i praktisk bruk gå over i hverandre, ved at *skaavhte* er en typisk sørlig betegnelse og *kruehkie* er en betegnelse som er vanligere lenger nord. Skriftlige kilder (Falkenberg) og informanter av i dag sier at det har vært skilt nøye mellom *skaavhte* og *kruehkie*, og at de derfor ikke er å betrakte som identiske snitt. *Kruehkie* er vanlig forekommende i kombinasjon med *namhpe* som *namhpkruehkie*, jf. nedenfor.

namhpskaavhte - kombinasjon av *namhpe* og *skaavhte*. Snittkombinasjonen er en typisk sørlig variant.

namhpkruehkie - kombinasjon av *namhpe* og *kruehkie*.

skaajte - langt, dypt og avrundet snitt langs øreranden. Snittet merkes nesten fra roten og ut i ørespissen, eller til like under spissen. Snittet er kun registrert langs bakre ørerand; *minngeldsskaajte*. I følge ordbøkene har *skaajte* også blitt uttalt [skaajre], som betyr bred framspire på horn; liten spade eller skje laget av framspire. Vi har ikke registrert at noen sier *skaajre* om dette snittet i dag.

skaajte/ skaale - Når det gjelder *skaajte* og *skaale* har vi ikke funnet noe klart svar på om de har vært identiske snitt. Opplysningene spriker, men de fleste skriftlige kilder tilsier det. Som betegnelse på enkeltsnittet dominerer i dag *skaajte*, mens *skaale* dominerer som betegnelse i kombinasjon med *namhpe* som *namhpskaale*. Vi har ikke funnet at noen sier *namhpskaajte* i dag, derimot at noen sier *skaale* for enkeltsnittet. Når snittet merkes i kombinasjon med *namhpe* blir det mindre enn når det merkes som enkeltsnitt, så i de tilfeller *skaale* brukes for enkeltsnittet, er det et mindre snitt enn *skaajte*. I henhold til det som i dag er vanlig i bruk har vi valgt å skille mellom snittene, det vil si at vi bruker *skaajte* for enkeltsnittet og *namhpskaale* for kombinasjonssnittet.

namhpskaale - kombinasjon av *namhpe* og *skaale*, jf. ovenfor. *Namhpskaale* strekker seg lengre innover øret enn kombinasjonssnittene *namhpskaavhte* og *namhpkruehkie* som snittkombinasjonen ellers kan likne på. *Namhpskaale* har for øvrig så store likheter med *namhpe jih voelestahke* (*namhpvoeles*) at disse nok må betraktes som identiske kombinasjonssnitt, jf. nedenfor.

voelestahke/ voeles(e)/ voelesth - langt og grunt sidesnitt langs øreranden. Noen av kildene til Hasselbrink sier at det er et snitt langs fremre ørerand. Snittet og betegnelsen er vanlig i bruk lenger nord, også i kombinasjon med *namhpe*, som *namhpe jih voelestahke* (*namhpvoeles*). Selve betegnelsen *voelestahke* er imidlertid dokumentert også her lengst i sør (Bergsland i Hasselbrink). *Namhpe jih voelestahke* (*namhpvoeles*) er for øvrig så lik *namhpskaale*, at de nok må betraktes som identiske kombinasjonssnitt, jf. ovenfor.

tjehkie (tsiehkje) - hakk (generell betegnelse); merkesnitt: lite sidesnitt, fra V-formet til U-formet. Et reinmerke kan ha opptil flere *tjehkieh*. Snittet kan ha variert lokalisering langs øreranden, høyt oppe, i midten eller lengre nede på øret. Snittet kan forekomme i reinmerker sammen med alle andre merkesnitt. Antall og lokalisering er avgjørende for merkets særpreg. Når *tjehkie* er rund kan det kalles *jorpetjehkie* (jorpe - rund) for å poengtere dette.

govretjehkie - stor, rund *tjehkie*. Når det kun er én *tjehkie* langs øreranden kan snittet bli merket større, blir også av noen kalt *stoeretjehkie*. Snittbenevnelsen *govretjehkie* nevnes av flere i forbindelse med dette prosjektet, men det er ikke dokumentert i ordbøkene. Snittet er også omtalt i artikkelen av Nissen fra 1917. I følge Nissen ble snittet betegnet som «mållakka» i Jämtland. Ordet finnes igjen som *mallehke* i betydningen rund, rundskåret i ordboka, men det står ikke at det har vært brukt om reinmerkesnitt.

dable - rundt sidesnitt, større enn *govretjehkie* (jf. ovenfor) og mindre enn *govre* (jf. nedenfor). Snittet er lokalisert i midten langs øreranden.

govre - stort og rundt sidesnitt, med en dypere avrundet form, større enn *dable*. Lokalisert i midten langs øreranden. I henhold til Nissens artikkel (1917) er *govre* i Härjedalen et stort buesnitt i ørets bakkant. Etter Lars Nilsen Holms opptegning for Nissen i samme artikkel er snittet tegnet asymmetrisk med en dyp og kraftig bueform nederst langs bakre ørerand.

jorpekruehkie/ kruehkieltjehkie - det er registrert merker med et snitt som delvis er vinklet, delvis avrundet i formen og lokalisert i midten langs øreranden. Snittet kan betegnes som *jorpekruehkie*. Nissen (1917) har av informant Anders J. Barrok fått oppgitt en betegnelse *kruehkieltjehkie*, som også kan passe for dette snittet, da det kan betraktes som en mellomting mellom *kruehkie* og *tjehkie*. Snittet forekommer på merker i de eldste merkeprotokollene for området, men vi er usikker på hvordan snittet har vært benevnt. For ett av merkene står det «skaut og hakk» for dette merket, altså en mellomting mellom *skaavhte* og *tjehkie*, for andre merker er det omtalt kun som «skaut», altså *skaavhte*.

kroessedh/ kråassehth - kombinasjon av to snitt av samme type plassert rett overfor hverandre på fremre og bakre ørerand; *tjehkieh kroessedh*, *suelieh kroessedh* eller *dableh kroessedh*. Når det er *göökte* (to) *tjehkieh* rett ovenfor hverandre kan det benevnes som *göökte tjehkieh kroessedh*.

vitnjele/ vitnjeluktie/ vitnjelohke - kombinasjon av to *tjehkieh* plassert skrått overfor hverandre, det ene høyt oppe på øret på fremre ørerand, og det andre langt nede på øret på bakre ørerand. Snittkombinasjonen er ikke registrert skrått overfor hverandre i motsatt retning blant registrerte merker i området. Alternativt kan snittkombinasjonen betegnes slik; *bijijietjehkie avtelde*, *vuelietjehkie minngelde*.

golme tjehkieh (raajtere) - enkelte merker har *golme* (tre) *tjehkieh* plassert etter hverandre langs samme ørerand, og antallet og plasseringen av snittene særpregede vedkommende merker. Snittkombinasjonen har vært benevnt som *raajteres bieljie* etter opplysning fra familien som eier disse merkene i dag. *Raajtere* betyr stige. Benevnelsen *golme tjehkieh* er mest vanlig bruk, og også i samsvar med det Falkenberg registrerte.

suelie (saerkie) - spisst og smalt sidesnitt, skrått innover i retning øreroten. Har i likhet med *tjehkie* variert lokalisering langs øreranden, men tenderer til å være lokalisert høyere oppe på øret i forhold til *tjehkie*. *Saerkie* er den nordligere betegnelsen for *suelie*. I motsetning til *saerkie* er *suelie* kun et sidesnitt langs øreranden og ikke et snitt som betegnes i kombinasjon med snitt fra ørespissen, da brukes *seerkeldh*, jf. *namhpseerkeldh* og *snijrseerkeldh*. Når *suelie* merkes større kan det betegnes som *stoerresuelie*.

raejkie - hullsnitt som kan kombineres med annet snitt fra ørespissen (*sloeptje*, *namhpe*, *snijre*, *skaarja*). *Raejkie* er ikke et selvstendig merkesnitt, det brukes kun i kombinasjon med nevnte snitt fra ørespissen. Snittet forekommer ikke inntegnet på merker i de eldste merkeprotokollene for området, med unntak for to merker på 1920-tallet (jf. nedenfor om *skaarja jih raejkie*). *Raejkie* har blitt hyppigere brukt i nyere tid. I følge Nissen (1917) ble han av sine informanter opplyst at dette var et nytt påfunn som de mente ikke var berettiget. Artikkelen antyder også at snittet var mer brukt i bonde-merkene, uten at det er dokumentert. *Raejkie* forekom imidlertid på to reinmerker fra Tännäs lappby i Härjedalen fra gammelt av (Falkenberg og Nissen).

sloeptje jih raejkie (raekiesloeptje) - kombinasjon av *sloeptje* og *raejkie*. I de eldste merkeprotokollene for området er *sloeptje* inntegnet uten *raejkie*, jf. ovenfor om *raejkie*. Oftest benevnes *sloeptje* uten å angi *raejkie*, selv om det merkes en liten *raejkie* nederst i *sloeptje*.

namhpseerkeldh j̄ih raejkie (namhpe j̄ih raejkiesloeptje) - kombinasjon av *namhpe*, *seerkeldh* og *raejkie*. I de eldste merkeprotokollene for området forekommer *namhpseerkeldh* alene uten *raejkie*, og det er heller ikke vanlig at *raejkie* blir benevnt spesielt, følgelig er det et avbrekkssnitt som er blitt mer brukt og benevnt i de senere årene, jf. ovenfor om *raejkie*.

snijrseerkeldh j̄ih raejkie (snijre j̄ih raejkiesloeptje) - kombinasjon av *snijre*, *seerkeldh* og *raejkie*. I de eldste merkeprotokollene for området forekommer *snijrseerkeldh* alene uten *raejkie*, og det er heller ikke vanlig at *raejkie* blir benevnt spesielt, følgelig er det et avbrekkssnitt som er blitt mer brukt og benevnt i de senere årene, jf. ovenfor om *raejkie*.

skaarja j̄ih raejkie (raejkieskaarja) - kombinasjon av *skaarja* og *raejkie*. Snittkombinasjonen er registrert i dag, og tidligere for to merker på 1920-tallet, men forekommer ellers ikke i de eldste merkeprotokollene for området, jf. ovenfor om *raejkie*.

namhpe j̄ih göökte seerkeldh (tjoelte/ namhpe j̄ih göökte saerkieh namhpen tj̄irrh) - kombinasjon av *namhpe* og *göökte* (to) *seerkeldh*. Snittkombinasjonen er registrert i dag, men forekommer ikke i de eldste merkeprotokollene for området. Lenger nord og på svensk side er det registrert merker også med *snijre j̄ih göökte seerkeldh*.

namhpe j̄ih gæblietjehkie - kombinasjon av *namhpe* og et sidesnitt; *gæblietjehkie* plassert inntil *namhpe* langs fremre ørerand. Merket har et karakteristisk utseende som en «gæblie» (hengefonn). Det er registrert ett reinmerke med denne snittkombinasjonen, men den forekommer ellers ikke i de eldste merkeprotokollene for området.

geatjas bieljie (geatjoes bieljie) - helt, umerket øre. I følge den eldste merkeprotokollen var det tidligere registrert et reinmerke med venstre øre helt, det vil si at det kun var merkesnitt i det høyre øret. Slike merker er ikke lenger i bruk i regionen.

Dialekt og uttale

Gustav Hasselbrink har i sitt ordbokverk *Südlappisches Wörterbuch* skrevet ned de sørsamiske ordene og frasene etter hvordan de er dokumentert i de ulike områdene. For Rørosregionen/ Härjedalen kan eksempelvis nevnes at *æelkies* uttales [oålgies] eller [uelgies], og at *tsiehkke* uttales [tjehkie], sistnevnte er også den skrivemåten vi har valgt i dette heftet. Andre språklige forhold er særlige former hvor [d] har erstattet [r]. I Kristian Nissens artikkel *Syd-lappiske renmerker fra 1917* refereres det til «gode» jamfør *govre*, samt «godetjehkie» jamfør *govretjehkie*. Vi har ikke registrert at noen uttaler disse merkesnittene med [d] i dag. Det kan nevnes tilsvarende forhold mellom *skaajte* og *skaajre*, men her er [d] beholdt som [skaajde], da vi ikke har registrert at noen sier [skaajre] i dag. Motsatt gjelder mellom [d] og [r] i *snijde* og *snijre*, vi har ikke registrert at noen sier [snijde] i dag, kun [snijre]. Nedenfor er offisiell skrivemåte etter gjeldende sørsamisk rettskrivningsnorm, samt uttalelsesnær skrivemåte i henhold til Hasselbrink, angitt i klammertegn for noen sentrale merkebetegnelser i Rørosregionen/ Härjedalen. Dette er også i samsvar med hva vi har registrert blant de personer som i dag har den sørlige uttalen i sitt språk:

avtelen - [avdelen]/ avtelde - [avdelde]
 göökte - [gääkte] (dobbel ää uttales ee)
 kruehkke - [gruökkie]
 mierhke - [meärke]
 minngelen - [minngelen]/ minngelde - [minngelde]
 namhpe - [nambe]
 namhpskaale - [namskaale, namsbjaale]
 raejkie - [raajgie]
 skaajte - [skaajde, sjaajde]
 skaarja - [skaarjaa, sjaarjaa]
 skaavhte - [skaavde, sjaavde]
 snijre - [snijre, snijre, snijde]
 suelie - [suölle]
 tsiehkke - [tjehkie]
 æelkies - [oålgies] (uttales også som [uelgies])

Andre ord og termer om reinmerking (alfabetisk)

ammes bovtse - fremmed rein (som en ikke kjenner)

ammes mïerhke - fremmed, ukjent merke

(Dïhte munnjen ammes mïerhke. Det er for meg et fremmed merke.)

avtelde (åvtelde) - foran, forfra (elativ)

avtelen (åvtelen) - foran, framtil (illativ)

bieljie - øre

bieljiegietjie - ørespiss

bieljiemaadere - ørerot

damtehtje - som kjenner rein eller reinmerker godt

dåårhtehks, pred. dåårhtehke - flink til å kjenne merker og ordne med rein

gahtjeme bieljie - øre som har ramlet ned

galmeme bieljie - deler av øret har frosset bort etter vintermerking

garrah bieljie (gårroeh bieljie) - venstre øre

geatjasbieljie (geatjoesbieljie) - heløring, umerket rein

geatjasmiesie (geatjoesmiesie) - umerket kalv

geatjohke - umerket rein

govrestidh - skjære merkesnittet govre

gåabran (gåabrah, gåabroeh) - nedbøyd, brettet (om forfrosset øre)

gåebriebieljie (gåabroehbieljie) - forfrosset, brettet øre

hovrensaerkie - kløft i øret som er oppstått av seg selv

jeajeme miesie - mismerket kalv

jearoehidh (jyörehidh) - å merke om (sette bimerke)

jiejedh (jeajodh) - å mismerke, feilmerke

jyörehasse (jyörehse, jyörehahke) - avbrekksmerke, bimerke

krööhkestidh - gjøre om til merkesnittet kruehkie

maadthmïerhke - hovedmerke

masteldhmïerhke - reinmerke som lett blander sammen med andre

mearhkodh - å merke (reinkalver)

mïerhkebieljie - rein merket med den eller dens merke, f.eks. dov mïerhkebieljie

mïerhkedh - å merke rein

mïerhkeldhmiesie - merket kalv

mïerhkesjidh - å merke kalver

mïerhkesjimmie - kalvmerking

mïerhkh tjoehpedh - å skjære reinmerker

miesie - reinkalv (hurries miesie - hannkalv, minngeles miesie - hunnkalv)

minngelde - bak, bakfra (elativ)

minngelen - bak, baktill (illativ)

mollehthbieljie - "omvendt øre", reinmerke som er speilbilde av hovedmerket

namhpestidh - skjære merkesnittet namhpe

nejpiegieje - merkesnitt

(Man gellie nejpiegiejeh dennie mïerhkesne? Hvor mange snitt er det i det merket?)

seerkestidh - gjøre et snitt i

skeerjestidh - skjære merkesnittet skaarja

skyöredh - kontrollere reinmerke

slööptjestidh - skjære splitt, skjære øremerket sloeptje

smarhtjan - ugreit merket (om rein, som er merket om)

smarhtje (smarhtjebovtse) - ommerket rein, rein som er utydelig merket

smirhtjedh - å merke om (ved salg av rein eller når rein er blitt feilmerket)

snaarhtehke (snuarhtehke, snåarhtehke) - flink til å kjenne reinmerker

snavrabeljie - rein som er merket om flere ganger

snijrestidh - skjære merkesnittet snijre

somperdehtedh - merke om en rein slik at merket blir ugjenkjennelig

somperebeljie - rein ommerket slik at merket er blitt helt ugjenkjennelig

somperemïerhke - ugjenkjennelig reinmerke; merke som er ommerket slik at det blir ugjenkjennelig

staeriesmïerhke (staereles mïerhke) - hovedmerke; det opprinnelige merket; rein med riktig merke

staereles mïerhkesjidh - merke riktig, det vil si greit og tydelig slik at merket vises godt

steeredh - holde, holde fast, f. eks. kalv under merking

stijlen mietie mïerhkesjidh - merke etter «stilen»

streakadidh - å skjære hårmerke på rein

tjaales - bimerke, avbrekk på reinmerke

tjeahkamoere (tseahkamoere) - trebit som en skjærer inn et hakk i for hver kalv en merker

tjïehkeldahkesne (tsïehkeldahkesne) - (er) skåret hakk i; (er) merket
tjïehkestidh (tsïehkestidh) - merke med hakk
tjïelkes mïerhke - rent, tydelig merke
tjoehpeldhmïerhke - endret reinmerke
tjuavkeds mïerhke - merke som lyser, det vil si som vises særlig godt
tjuejkeles - lett synlig, lett å kjenne igjen (reinmerke)
tjuerpieslaakan - grovt, på klosset måte; hardhendt
tseahkodh, tjeahkijh - skjære hakk i tjeahkamoere; hårstrekke rein
æelkies bielje - høyre øre

Kilder

Merkeinnhavere/ informanter tilhørende reinbeitedistriktene i Sør-Trøndelag/ Hedmark reinbeiteområde dokumentert av Sigrid Marie Fjellheim Danielsen (Gæbrien sïjte), 2010 og Lars Aage Brandsfjell (Saanti sïjte, Svahken sïjte og Trollheimen sïjte), 2010/ 2011.

Utvalgte informanter fra nabolag og samebyer i Norge og Sverige basert på intervjuer og dokumentasjonsarbeid gjennomført av Lars Aage Brandsfjell, 2010 og 2011.

Merkeprotokoller for lappedistriktene i Søndre Trondhjems og Hedemarkens amt, f.o.m. 1898.

Falkenberg, Johs.: *Om øremerking av rein hos Røros-samene*, Kultur på karrig jord, Festskrift til Asbjørn Nesheim, Norsk Folkemuseum, s. 37 - 76, 1978.

Nissen, Kristian: *Syd-lappiske renmerker*, Fataburen 1917.

Bergsland, Knut & Magga, Lajla Mattsson: *Åarjelsaemien - daa-roen baakoegærja/ Sydsamisk -norsk ordbok*, Samisk utdanningsråd, lđut 1993.

Magga, Lajla Mattsson: *Norsk - sydsamisk ordbok/ Daa-roen - åarjelsaemien baakoegærja*, lđut 2009.

Hasselbrink, Gustav: *Südlappisches Wörterbuch*, band I - III, Dialekt- och folkminnesarkivet, Uppsala. AB Lundequistska Bokhandeln - Almqvist & Wiksell, Uppsala 1981.

Utsi, Gun Margret/ Kappfjell, Lena (red.): *Bovtsen guelmieh*, ČálliidLágádus 2010.

Sluttord

Merkebruken i regionen skiller seg noe fra det som er i bruk i det sørsamiske området lenger nord. Dette gjelder blant annet hvordan merkesnitt og kombinasjoner av snitt betegnes, samt begrepsbruk forøvrig. Materialet gjenspeiler en større variasjon og detaljeringsgrad enn det som framkommer ut fra tidligere merkeutgivelser. Et spørsmål kan være i hvor stor grad lokale forskjeller og variasjoner bør betraktes som identiske eller adskilte snitt, snittkombinasjoner og betegnelser. I praktisk bruk er det også mer og mindre innslag av nordligere sørsamiske varianter og betegnelser i Sør-Trøndelag/ Hedmark. I dette heftet er de sørlige variantene angitt som hovedformer og de nordligere betegnelsene oppgitt bakenfor og i parentes.

Til slutt kan det være grunn til å poengtere at det kan være flere alternative måter å uttrykke seg på, og at det ene ikke er mer riktig enn det andre. Det sentrale er at «reinmerkespråket» er innbyrdes forståelig, at de som kommuniserer forstår hverandre innenfor den felles referanserammen som er nødvendig i det praktiske reindriftsarbeidet. Dette omfatter hvordan reinmerkene kommuniseres, ikke bare mellom reindriftsutøverne innenfor eget reinbeiteområde, men også i forhold til naboene på norsk og svensk side.

Arbeidet med dette prosjektet har blitt mer omfattende enn det vi hadde regnet med på forhånd. Det har dukket opp nye ting under veis og etter hvert som flere personer ble intervjuet. Vi ser at dette er et område det kunne vært arbeidet mer med, ikke bare i forbindelse med reindriftsspråket omkring reinmerker og reinmerking, men også terminologien tilknyttet reindriften generelt. Vi tar gjerne imot flere innspill og tar sikte på å oppgradere materialet og merkeheftet etter hvert som vi får nye opplysninger.

Merkeheftet er lagt ut på Aajege's hjemmeside på internett: www.aajege.no

Nettversjonen vil bli revidert ved behov.

Røros, oktober 2011

Notater

Notater

Aajege

Saemien giiele- jih mahtoearnge

Postadresse:

Postboks 301

7361 Røros

Besøksadresse:

Sundveien 12

7374 Røros

Tlf. 72 41 93 00 (sentralbord ved Røros vgs)

Fax 72 41 93 45

www.aajege.no